

KOXLEAR IMPLANTLI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR INKLYUZIV TA'LIMI

Atamirzayeva Zebunniso Baxtiyor qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Pedagogika fakulteti, Maxsus pedagogika kafedrası

Logopediya yo'nalishi 3-bosqich talabasi

zebunnisoatamirzayeva@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20768835>

ARTICLE INFO

Received: 1st June 2026

Accepted: 5th June 2026

Published: 20th June 2026

KEYWORDS

koxlear implant, inklyuziv ta'lim, maktabgacha ta'lim, eshitish nuqsoni, surdopedagogika, kommunikativ rivojlanish, nutqiy kompetensiya, ijtimoiy moslashuv, rehabilitatsiya, pedagogik qo'llab-quvvatlash.

ABSTRACT

mazkur maqolada koxlear implantli maktabgacha yoshdagi bolalarning inklyuziv ta'lim tizimidagi o'rni, ularning psixologik-pedagogik rivojlanish xususiyatlari hamda ta'lim jarayonini samarali tashkil etishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilingan. Eshitishda og'ir darajadagi nuqson mavjud bo'lgan bolalarning koxlear implantatsiyadan keyingi rivojlanish dinamikasi, nutqiy va kommunikativ kompetensiyalarining shakllanishi, ijtimoiy moslashuv jarayonlari hamda inklyuziv ta'lim muhitida uchraydigan muammolar ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida koxlear implantli bolalarning muvaffaqiyatli ta'lim olishini ta'minlovchi pedagogik shart-sharoitlar, maxsus metodik yondashuvlar, mutaxassislararo hamkorlik va oilaviy qo'llab-quvvatlashning ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari koxlear implantli bolalarni inklyuziv ta'lim tizimiga integratsiyalashda kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

KIRISH

XXI asrda ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida inklyuziv ta'limni rivojlantirish masalasi xalqaro va milliy miqyosda alohida ahamiyat kasb etmoqda. Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi har bir bolaning, uning jismoniy yoki psixofiziologik holatidan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan. Ayniqsa, eshitishda nuqson mavjud bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim tizimiga integratsiyalash masalasi zamonaviy pedagogika, psixologiya va defektologiya fanlarining dolzarb ilmiy muammolaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda audiologiya va tibbiyot sohasida erishilgan yutuqlar natijasida koxlear implantatsiya texnologiyasi eshitishda og'ir va chuqur darajadagi nuqson mavjud bo'lgan bolalarning eshitish imkoniyatlarini tiklashning samarali vositasi sifatida keng qo'llanila boshladi. Koxlear implant ichki quloq faoliyatini qisman kompensatsiya qiluvchi elektron qurilma bo'lib, u tashqi tovushlarni elektr signallariga aylantirib, eshitish nervlari orqali bosh miyaga uzatadi. Natijada bolada atrofda tovushlarni qabul qilish, nutqni eshitish va idrok etish imkoniyati shakllanadi.

Biroq koxlear implantatsiya bolaning eshitish muammolarini to'liq hal etmaydi. Implantatsiyadan keyingi davrda bolaga tizimli surdopedagogik, logopedik va psixologik yordam ko'rsatish talab etiladi. Chunki tovushlarni eshitish imkoniyatining paydo bo'lishi hali nutqni avtomatik ravishda shakllantirmaydi. Nutqiy rivojlanish, kommunikativ ko'nikmalar, bilish faoliyati va ijtimoiy moslashuv jarayonlari uzoq muddatli pedagogik qo'llab-quvvatlashni talab qiladi. Maktabgacha yosh davri bolaning psixik rivojlanishida eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Aynan ushbu davrda nutq faol shakllanadi, bilish jarayonlari rivojlanadi, shaxsning ijtimoiylashuvi va kommunikativ tajribasi boyiydi. Shu sababli koxlear implantli bolalarni aynan maktabgacha yoshdan boshlab inklyuziv ta'lim tizimiga jalb qilish ularning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatini ta'minlaydigan muhim omillardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalar uchun qulay pedagogik muhit yaratish va ularni jamiyat hayotiga faol integratsiyalash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur jarayonda koxlear implantli bolalar bilan ishlash metodikasini takomillashtirish, ilmiy asoslangan pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish va mutaxassislar tayyorlash muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

ASOSIY QISM

Koxlear implantli bolalarning psixologik-pedagogik rivojlanish xususiyatlari Koxlear implantli bolalarning rivojlanishi eshitishida nuqson mavjud bo'lmagan tengdoshlarining rivojlanishidan ayrim jihatlari bilan farq qiladi. Eshitish analizatori bolaning nutqni egallashi, bilish faoliyati, ijtimoiy munosabatlari va shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Eshitish qobiliyatining cheklanishi natijasida bolalarda nutqiy rivojlanishning sekinlashuvi, lug'at boyligining kamligi, fonematik eshituvning sust rivojlanishi va kommunikativ qiyinchiliklar kuzatiladi.

Koxlear implantatsiya bolaning eshitish imkoniyatlarini kengaytirsada, eshituv tajribasi yetarli darajada shakllanmaganligi sababli implantatsiyadan keyin uzoq muddatli reabilitatsiya zarur bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, implantatsiya erta yoshda amalga oshirilgan bolalarda nutqiy rivojlanish ko'rsatkichlari ancha yuqori bo'ladi. Chunki bolaning markaziy nerv tizimi va miya plastiklik xususiyatlari aynan ilk yosh davrida yuqori darajada namoyon bo'ladi.

Koxlear implantli bolalarda nutqni idrok qilish va shakllantirish jarayonlari bosqichma-bosqich rivojlanadi. Dastlab ular alohida tovushlarni farqlashni, keyinchalik so'zlarni tanishni va asta-sekin gaplarni tushunishni o'rganadilar. Ushbu jarayon davomida logopedik va surdopedagogik mashg'ulotlarning muntazam olib borilishi alohida ahamiyatga ega. Psixologik nuqtai nazardan koxlear implantli bolalarda emotsional rivojlanish va ijtimoiy moslashuv jarayonlari ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ayrim hollarda muloqotdagi qiyinchiliklar tufayli o'ziga ishonchsizlik, tortinchoqlik yoki ijtimoiy faollikning pasayishi kuzatilishi mumkin. Shu sababli pedagogik jarayonda bolaning emotsional holatini qo'llab-quvvatlash, ijobiy motivatsiyani shakllantirish va kommunikativ faolligini rag'batlantirish muhim hisoblanadi.

Inklyuziv ta'lim sharoitida koxlear implantli bolalarni qo'llab-quvvatlashning pedagogik asoslari: Inklyuziv ta'limning asosiy mohiyati har bir bolaning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayoniga jalb etish va rivojlantirishdan iborat. Koxlear implantli bolalar uchun inklyuziv muhitni tashkil etishda bir qator pedagogik tamoyillarga amal qilish zarur.

Birinchi, ta'lim jarayoni individuallashtirilgan yondashuv asosida tashkil etilishi lozim. Har bir bolaning implantatsiya yoshi, eshitish darajasi, nutqiy rivojlanish holati va psixologik xususiyatlari turlicha bo'lganligi sababli yagona metodik yondashuv barcha bolalar uchun bir xil samaradorlik bermaydi.

Ikkinchidan, ta'lim mazmunini vizuallashtirish muhim ahamiyatga ega. Rasmlar, piktogrammalar, video materiallar, interaktiv o'yinlar va multimediya vositalaridan foydalanish koxlear implantli bolalarning o'quv materiallarini yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi.

Uchinchidan, pedagog nutqining ravonligi, aniq talaffuzi va tushunarli bo'lishi talab etiladi. Mashg'ulot davomida pedagog bolaning yuz ifodalarini ko'rishi va nutqni vizual tarzda kuzatishi mumkin bo'lgan sharoit yaratishi kerak.

To'rtinchidan, tengdoshlar bilan faol hamkorlikni rivojlantirish zarur. Inklyuziv guruhdagi bolalar o'rtasida o'zaro yordam, hamkorlik va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash muhitining shakllanishi koxlear implantli bolaning ijtimoiy integratsiyasini tezlashtiradi.

Koxlear implantli bolalar bilan ishlashda mutaxassislararo hamkorlikning ahamiyati: Koxlear implantli bolalarning muvaffaqiyatli rivojlanishi ko'p jihatdan turli mutaxassislarning o'zaro hamkorligiga bog'liq. Ushbu jarayonda surdopedagog, logoped, psixolog, tarbiyachi, audiolog va ota-onalar yagona maqsad asosida faoliyat olib borishlari lozim. Surdopedagog bolaning eshituv idrokini rivojlantirish va tovushlarni farqlash ko'nikmalarini shakllantirish bilan shug'ullanadi. Logoped esa talaffuz nuqsonlarini bartaraf etish, lug'at boyligini kengaytirish va bog'lanishli nutqni rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlarni olib boradi. Psixologning vazifasi bolaning emotsional farovonligini ta'minlash, ijtimoiy moslashuvini qo'llab-quvvatlash va tengdoshlar bilan samarali muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdan iborat. Tarbiyachilar esa kundalik ta'lim-tarbiya jarayonida bolaning inklyuziv muhitga moslashuviga yordam beradilar. Ota-onalar bilan muntazam hamkorlik esa reabilitatsiya jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Oilada boy nutqiy muhit yaratish, bolani muloqotga faol jalb qilish va mutaxassislar tavsiyalariga rioya qilish rivojlanish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Inklyuziv ta'lim samaradorligini belgilovchi omillar: Ilmiy tadqiqotlar natijalari koxlear implantli bolalarning muvaffaqiyatli inklyuziv ta'lim olishi quyidagi omillarga bog'liqligini ko'rsatadi: implantatsiyaning erta amalga oshirilishi; reabilitatsiya ishlarining uzluksizligi; malakali mutaxassislarning mavjudligi; pedagoglarning inklyuziv kompetensiyasi; oilaviy qo'llab-quvvatlash darajasi; rivojlantiruvchi ta'lim muhiti; tengdoshlar bilan muntazam muloqot; individual ta'lim dasturlarining ishlab chiqilishi. Mazkur omillar uyg'un holda tashkil etilganda koxlear implantli bolalarda nutq rivojlanishi, akademik tayyorgarlik va ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari sezilarli ravishda yaxshilanadi.

XULOSA

Koxlear implantli maktabgacha yoshdagi bolalarning inklyuziv ta'limi zamonaviy maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim nazariyasining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Koxlear implantatsiya eshitishida og'ir nuqson mavjud bo'lgan bolalar uchun eshituv imkoniyatlarini tiklashda samarali vosita bo'lib xizmat qilsa-da, uning natijadorligi ko'p jihatdan implantatsiyadan keyingi pedagogik va psixologik qo'llab-quvvatlash sifati bilan belgilanadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yosh davrida tashkil etilgan tizimli surdopedagogik, logopedik va psixologik yordam bolalarning nutqiy rivojlanishi, kommunikativ kompetensiyalari va ijtimoiy moslashuviga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Inklyuziv ta'lim muhiti esa koxlear implantli bolalarning tengdoshlari bilan hamkorlik qilishiga, jamiyatga integratsiyalashuviga va o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etishiga xizmat qiladi.

Shu bois maktabgacha ta'lim tashkilotlarida koxlear implantli bolalar uchun maxsus pedagogik sharoitlarni yaratish, mutaxassislararo hamkorlikni kuchaytirish, ota-onalar bilan tizimli ishlash hamda individual rivojlantirish dasturlarini joriy etish inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Mazkur yondashuv nafaqat bolaning ta'limdagi muvaffaqiyatini, balki uning kelajakdagi ijtimoiy va kasbiy integratsiyasini ham ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Archbold S., Mayer C. Deaf Education Beyond the Western World. Oxford University Press, 2012.
2. Estabrooks W., MacIver-Lux K., Rhoades E. Auditory-Verbal Therapy for Young Children with Hearing Loss and Their Families. Plural Publishing, 2016.
3. Flexer C. Success for Children with Hearing Loss. Plural Publishing, 2019.
4. Geers A.E., Nicholas J.G., Sedey A.L. Language Skills of Children with Early Cochlear Implantation. Ear and Hearing, 2018.
5. Marschark M., Spencer P.E. The Oxford Handbook of Deaf Studies in Learning and Cognition. Oxford University Press, 2018.
6. Niparko J.K. Cochlear Implants Principles and Practices. Lippincott Williams & Wilkins, 2017.
7. Yoshinaga-Itano C. Early Intervention After Universal Neonatal Hearing Screening. Pediatrics, 2020.
8. Moeller M.P., Carr G., Seaver L. Best Practices in Family-Centered Early Intervention for Children with Hearing Loss. Journal of Deaf Studies and Deaf Education, 2021.
9. UNESCO. Guidelines for Inclusion Ensuring Access to Education for All. Paris, 2019.
10. UNICEF. Inclusive Education Guidance. New York, 2021.
11. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent, 2020.
12. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining inklyuziv ta'limni rivojlantirishga oid qarorlari va me'yoriy-huquqiy hujjatlari, 2020-2025.
13. Hallahan D.P., Kauffman J.M., Pullen P.C. Exceptional Learners An Introduction to Special Education. Pearson Education, 2022.
14. Smith D.D. Introduction to Special Education Making a Difference. Pearson, 2021.
15. Swanwick R., Marschark M. Advances in Research on Deafness and Education. Educational Research Review, 2023.

INNOVATIVE
ACADEMY